

KATEGORIJE ZELENOG KADRA 1918. GODINE I OSVRT NA NJIHOVO DJELOVANJE U PODRAVINI I PRIGORJU

CATEGORIES OF AUSTRO-HUNGARIAN ARMY DESERTERS IN 1918 (SO-CALLED GREEN CADRES, AS THEY HID IN THE WOODS) AND THEIR ACTIVITIES IN PODRAVINA AND PRIGORJE

Tomislav BOGDANOVIĆ

Koruška 51

HR-48260 Križevci

tomislav.bogdanovic@kc.t-com.hr

Primljeno/Received: 17. 1. 2013.

Prihvaćeno/Accepted: 18. 5. 2013.

Izvorni znanstveni rad

Original scientific paper

UDK/UDC 94-329(497.5 Podravina-Prigorje)

SAŽETAK

U jesen 1918. godine bližio se kraj Prvoga svjetskog rata, ali i višestoljetne Austro-Ugarske Monarhije. Raspadom Monarhije u Hrvatskoj se javlja anarhično stanje koje je uzrokovano raspadom dotadašnje vlasti i djelovanjem iz vojske odbjeglih vojnika. Ti odbjegli vojnici su tijekom rata na različite načine ispoljavali nezadovoljstvo ratom, ali i svojim položajem. Dio ih je želio pobjeći od ratnih strahota, dio srušiti vlast i provoditi socijalne reforme, a treći su samo željeli pljačkati i uništavati. Zelenom kadru su se pridružili i mnogobrojni osiromašeni seljaci koji su zbog rekvizicija i drugih nameta u ratu bili osiromašeni i materijalno upropašteni. Kao takav, zeleni kadar činio je značajnu komponentu velikih društvenih nemira, koji su se osobito proširili na kraju rata i u razdoblju proglašenja Države SHS. U radu se zeleni kadar grupira u određene kategorije različite s obzirom na cilj i djelovanje. Nemiri su obuhvaćali čitavu sjevernu Hrvatsku. Zadnji dio članka posvećen je zelenom kadru u Podravini i Prigorju.

Ključne riječi: zeleni kadar, sloboda, Narodno vijeće Slovenaca Hrvata i Srba, Oktobarska revolucija, Podravina, Prigorje.

Key words: Green Cadres, freedom, Peoples Front of Slovenes, Croats and Serbs, October Revolution, Podravina, Prigorje.

1. ŠTO JE ZELENI KADAR?

Pojava zelenog kadra¹ najviše se veže uz posljednju godinu Prvoga svjetskog rata. Masovne mobilizacije, teški gubici na frontama, rekvizicije i nestašica, te bogaćenje ratnih profitera pridonijeli su porastu nezadovoljstva kod naroda Austro-Ugarske Monarhije. Najizrazitiji oblik nezadovoljstva bilo je dezertiranje.² Hrvati i pripadnici drugih slavenskih naroda nisu dezertirali isključivo na ruskoj fronti. Na domaćem tlu, također, bujice dezertera slijevale su se u ljudsku rijeku zelenog

¹ Pojam se upotrebljava za naoružene vojnike koji su napustili (dezertirali) postrojbe i skrivali se u šumama, najčešće blizu svojih domova, gdje su uz pomoć rodbine i mještana čekali kraj rata. Zeleni se kadar javlja tijekom cijelog Prvoga svjetskog rata, a naročito od ljeta 1917.godine. Vrhunac u Hrvatskoj imao je od listopada do prosinca 1918. godine. Jedan od načina izbjegavanja povratka na ratište bio je putem liječničkih ispričnica, drugi nepovrat s dopusta, a bilo je i slučajeva samoranjanja. Dezertiralo se sa same fronte ili iz njezine pozadine.

² U literaturi se uz naziv zeleni kadar koriste još i: dezerteri, bjegunci, zeleni kader, komiti (latinski comes, u prijevodu neregularni bojovnik, pripadnik neregularne vojne formacije), zelena garda, pljačkaši, odmetnici itd.

kadra.³ Nezadovoljstvo se unutar Monarhije pojačavalo pred kraj rata, a poglavito od ljeta 1918. godine. Nezadovoljni ratom, iscrpljenošću i općom neimaštinom, sve se više vojnika odlučilo na dezertiranje. Nisu bježali samo vojnici iz doknadnih⁴ bataljuna nego su bježali i vojnici s fronte, iako je, barem kada je o Hrvatskoj riječ, takvih u odnosu na prve bilo znatno manje. Prve pobune i dezertstva u borbenim postrojbama počele su se javljati: ... u *Krakovu, Zamošću, Pragu, Dombovar-Kaposwaru*.⁵ Iako je spontanih nereda i odbijanja poslušnosti bilo već i prije 1918. godine, te se godine neredi i pobune višestruko povećavaju. Razlozi su najčešće bili teška opskrbna situacija i čest brutalan odnos časnika prema ljudstvu. Također, i carski *Manifest*⁶ izdan 16.10. 1918. među trupama raznih narodnosti bio je katalizator za pobune s jasnim secesionističkim i antiratnim motivima.

Pripadnici zelenog kadra mogli su se naći posvuda po južnoslavenskim zemljama Austro-Ugarske Monarhije. Veliki broj dezertera vraćao se u svoja sela, gdje su, u dosluhu sa svojim obiteljima i uz prešutni pristanak suseljana, obrađivali zemlju s puškom u ruci.⁷ Ti ratni bjegunci tj. dezerteri nisu bili u organiziranim skupinama, nego su se zadržavali u malim grupicama, da bi izbjegli vojsku. Jedan dio vojnih bjegunaca jednostavno se skrivao od vlasti te nije poduzimao nikakve ni vojne, ni pljačkaške, niti bilo koje druge akcije. Zeleni je kadar, od ljeta 1918. godine, bio sve više povezan s otvorenim vojničkim pobunama. Njihov broj se u listopadu mnogostruko povećao.⁸ Vijesti o zelenom kadru najbrojnije su upravo u zadnjim tjednima rata. Vlasti su izgrede i nemire na selu ili željezničkim prugama dovodile u vezu upravo sa zelenim kadrom ne vodeći računa o povratnicima s bojišta.⁹ Nemiri su u jesen 1918. godine zahvatili cijelu zemlju. Sa svih strana dolazile su vijesti o grabežu, nemirima, bježanju iz vojske. U tim vijestima kao glavni krivac najčešće se spominjao zeleni kadar. U razdoblju od 24. listopada do 4. studenoga pobune i pljačke proširile su se s obje strane Papuka (Slavonska Požega i Našice), na zapad prema dolini Save (Nova Gradiška i Kutina) i istočno prema Osijeku. Nemiri su se s vremenom proširili na cijelu Slavoniju, a kasnije i Hrvatsko zagorje. Oblasni činovnici govore o zastrašujućim slikama pljačke i uništavanja, o vremenima velikih buna i užasa.¹⁰

³ Ivo Banac, I Karlo je o'šo u komite, Časopis za suvremenu povijest, 1992., 24 (3), str. 23.

⁴ Oni koji su trebali biti upućeni na frontu.

⁵ Dinko Čutura, Hrvatske postrojbe u Prvom svjetskom ratu i vojni raspad Austro-Ugarske, *Magistarski rad*, Filozofski fakultet Zagreb, 2003., str. 80.; autor je podatak citirao iz Plaschka Richard Georg, Horst Haselsteiner, Arnold Suppan, *Innere Front*, München, 1974., str. 143.

⁶ Njime je car Karlo I. predložio federativno uređenje Austro-Ugarske Monarhije u kojoj bi slavenski narodi bili samostalni i ravnopravni u odlučivanju s Austrijom i Ugarskom. Međutim slavenski narodi željeli su imati svoje samostalne i nezavisne države i taj ih prijedlog više nije zanimao. Iako su *Svibanjskom deklaracijom* iz 1917. godine tražili slično preuređenje države.

⁷ I. Banac, I Karlo je o'šo u komite, str. 24.

⁸ Do ljeta 1918. godine zeleni kadar je izrastao u značajnu oružanu skupinu u mnogim dijelovima Hrvatske. Točan broj bjegunaca je vrlo teško odrediti: Ivo Banac se u naved. dj. poziva na brojke koje je odredio Ljudevit Pivko, Zeleni kadri, *Vojni vesnik*, God. 1922., br. 3., str. 23.-26. gdje navodi da je zelenog kadra bilo najviše na Petrovoj gori (8000 prebjega organiziranih u vojne jedinice rukovođene zelenokadrovskim časnicima), na Zrinskoj gori, na brežuljcima Hrvatskog zagorja u okolici Varaždina, na Papuku, na pašnjacima daljseg vlastelinstva, na posjedu karlovačke patrijaršije (2000 prebjega), te na Fruškoj gori (6000 prebjega). Neki izvori govore o broji od 250 000 bjegunaca za južnoslavenske zemlje od čega 50 000 u Hrvatskoj i Slavoniji (Bogumil Hrabak, Dezerterstvo i zeleni kadar u jugoslavenskim zemljama u Prvom svjetskom ratu, *Zbornik Historijskog instituta Slavonije i Baranje*, God. 1979., br. 16., str. 57.). Ivo Goldstein u svojoj knjizi *Hrvatska povijest*, Zagreb, 2003., na str. 228. navodi da su vojne vlasti u studenom 1918. godine procjenjivale da je *neposlušnika* u sjeverozapadnoj Hrvatskoj i Slavoniji najmanje 45 000. Međutim on ne navodi izvore iz kojih je došao do tih podataka. Dinko Čutura u svom magistarskom radu donosi izvješće (HDA, fond br. [0124], Narodno vijeće SHS, Središnja kancelarija, Odbor za narodnu obranu, bez broja) koje procjenjuje 45 000 bjegunaca iz doknadnih postrojbi i oko 15 000 bjegunaca s fronte. Čutura zaključuje da je ukupan broj zelenog kadra na području Hrvatske i Slavonije bio ne manji od 60 000, ali i nipošto veći od 70 000.

⁹ Naime, u tim nemirnim mjesecima uspostave Države SHS i Kraljevine SHS vlasti su sve kriminalce i pljačkaše svrstali u pripadnike zelenog kadra. Iako su te pljačke, uz zeleni kadar, vršili i siromašni seljaci, građani i pojedinačni dezerteri ili povratnici s bojišta.

¹⁰ HDA, fond br. [0078], Predsjedništvo Hrvatsko-slavonsko-dalmatinske zemaljske vlade, kut. 7: Grupa B, PrZV

2. ZELENI KADAR KAO DRUŠTVENO-POLITIČKI POKRET?

Ne može se tvrditi da su vojne pobune 1918. godine imale jasne političke ciljeve, ali zasigurno su odigrale značajnu ulogu i ubrzale slom Austro-Ugarskog Carstva na kraju Prvoga svjetskog rata. Hrvatski narod, koji je cijelo prethodno stoljeće vodio borbu protiv Monarhije, osjetio je da je konačno stupilo doba u kojem bi se mogao osloboditi mađarizacije i germanizacije, te riješiti svoje *nacionalno pitanje*, odnosno teritorijalno i narodno ujedinjenje. Iako u tim trenucima niti jedna od hrvatskih političkih snaga nije pomišljala na samostalnu Hrvatsku.¹¹

I dok je hrvatska inteligencija preko Jugoslavenskog odbora i Jugoslavenskog kluba započela političku borbu protiv Dvojne Monarhije¹², hrvatski je narod protiv iste započeo svoju borbu. Narod frustriran masovnim mobilizacijama, gubicima na fronti, rekvizicijama i nestašicom, počeo je javno sve više istupati protiv vlasti. Teško stanje u državi odražavalo se, prvenstveno, dezertiranjem hrvatskih vojnika iz austrougarske vojske koji nisu htjeli ginuti za Monarhiju koja ne brine o problemima naroda. Kako vlast nije imala razumijevanja za njihove teškoće, istupi su ubrzo prerasli u velike nemire koji su prerasli u društveni pokret uperen protiv rata, vlasti i ugnjetavanja.

Iako se zeleni kadar i nemiri u Hrvatskoj na kraju 1918. godine nisu proučavali kao zasebna tema i o njima ne postoji mnogo literature¹³, oko njih postoje značajne kontroverze. Te kontroverze prvenstveno se odnose na samo značenje, ulogu i ocjenu tih nemira, koje do danas nisu posve objašnjene. Hrvatska ljevica dala je nemirima prevelik lenjinistički naglasak, odnosno prevelik utjecaj Oktobarske revolucije¹⁴, a hrvatska politička i nacionalistička desnica neprestano je pokušavala umanjiti značenje tih nereda te im je davala kriminalni karakter.¹⁵ Dakle, dok jedni smatraju da je zeleni kadar bio izraz oporbe iz širih narodnih slojeva protiv pojave prvog imperijalističkog rata, odnosno protiv kapitalizma i izrabljivanja, drugi smatraju da je to bio samo odraz trenutnog stanja vlasti koja nije uspjela spriječiti pljačkanje i uvesti red u državu.¹⁶ Teško je utvrditi pravi karakter zelenog kadra te da li je bio čisti antiratni pokret ili je nastao pod utjecajem revolucije u Rusiji. Međutim, ne smije se zanemariti niti teorija koja govori da je zeleni kadar u Hrvatskoj nastao pod utjecajem srpske propa-

»Dnevni događaji« Osijek 30. listopada 1918.; I. Banac, I Karlo je o'šo u komite, str. 28.

¹¹ Nikša Stančić, *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. stoljeću*, Zagreb. 2002., str. 207.

¹² Hrvatski je sabor 19. listopada 1918. godine donio odluku o raskidu državnopravnih veza Hrvatske s Habsburškom Monarhijom, kao i o pristupanju Hrvatske u zajedničku narodnu Državu Slovenaca, Hrvata i Srba. Ujedinjenje je potvrdilo Narodno vijeće koje je 24. studenog iste godine donijelo odluku o ujedinjenju Države Slovenaca, Hrvata i Srba sa Srbijom i Crnom Gorom. Ujedinjenje je proglasio regent Aleksandar Karađorđević 1.12. 1918. godine. Više u: N. Stančić, *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. stoljeću*; Bogdan Krizman, *Prevrat u Zagrebu i stvaranje Države Slovenaca Hrvata i Srba u listopadu 1918. godine*, *Historijski institut Slavonije i Baranje*, God. 1968., broj 6, str. 173-243.; Ljubo Boban, *Kada je i kako je nastala država Slovenaca Hrvata i Srba*, *Časopis za suvremenu povijest*, God. 24 (1992), br. 3, str. 45-60.; Bogdan Krizman i Dragoslav Janković, *Građa o stvaranju jugoslavenske države (1. I.-20. XII. 1918.)*, Beograd 1964.; Josip Horvat, *Politička povijest Hrvatske*, Zagreb, 1990.

¹³ O zelenom kadru su pisali: Ferdo Čulinović, *Odjeci oktobra u jugoslavenskim krajevima*, *Savremenik*, God. 1975. br. 7-8., str. 124-142.; Bogdan Krizman, *O odjecima oktobarske revolucije i zelenom kadru*, *Historijski zbornik*, God. 1957, br. 1-4, str. 149-157.; isti, *Građa o nemirima u Hrvatskoj na kraju g. 1918.*, *Historijski zbornik*, God. 1957., br. 1-4, str. 111-129.; Bogdan Krizman i Dragoslav Janković, *Građa o stvaranju jugoslavenske države (1. I.-20. XII. 1918)*, Beograd 1964.; Josip I. Vidmar, *Prilozi građi za povijest 1917-1918. s osobitim obzirom na razvoj radničkog pokreta i odjeke oktobarske revolucije kod nas*, *Arhivski vjesnik*, God. 1958, br. 1, str. 11-173.; isti, *Prilozi građi za historiju radničkog pokreta i KPJ 1919.*, *Arhivski vjesnik*, God. 1959., br. 2., str. 7-227.; Bogumil Hrabak, *Dezertstvo i zeleni kadar u jugoslavenskim zemljama u Prvom svjetskom ratu*, *Zbornik Historijskog instituta Slavonije i Baranje*, God. 1979., br. 16., str. 1-131.; Ivo Banac, I Karlo je o'šo u komite, *Časopis za suvremenu povijest*, 1992., 24 (3), str. 23.-43.

¹⁴ F. Čulinović, *Odjeci oktobra u jugoslavenskim krajevima*, str. 91-131.; Josip I. Vidmar, *Prilozi građi za povijest 1917-1918. s osobitim obzirom na razvoj radničkog pokreta i odjeke oktobarske revolucije kod nas*, *Arhivski vjesnik*, God. I (1958.), Sv. 1, str. 11-173.

¹⁵ Aleksander Seitz, »Zeleni kader« Nekoliko usporedbi između 1917/18 i naših dana, *Spremnost*, God. III./1945. br. 149-150, str. 5.

¹⁶ Isto. str. 5

gande koja je poticala pljačkanje židovskih dućana i veleposjedničkih majura, a zatim i paljenja plemičkih dvoraca, čime se nastojala destabilizirati vlast u Hrvatskoj i tako onemogućiti sređivanje prilika želeći da hrvatski političari potraže zaštitu unutar nove jugoslavenske države.¹⁷

No, činjenice govore da je to ipak prilično neorganiziran i međusobno suprotstavljen pokret. Za pretpostaviti je da se jedan dio vojnih bjegunaca jednostavno skrivao od vlasti te da nije poduzimao nikakve ni vojne ni pljačkaške niti bilo koje druge akcije. Prema jednom stajalištu, u djelatnosti zelenog kadra mogu se razlučiti dvije faze. U prvoj, to je bio izrazito antiratni pokret, dok je u drugoj, kao rezultat odjeka Oktobarske revolucije u Rusiji, postao u cijelosti društveno-revolucionarni pokret seoske sirotinje, s podjelom zemlje kao glavnim zahtjevom.¹⁸ Bogdan Krizman pak ovu teoriju o dvjema fazama smatra pretjerano shematičnom¹⁹, dok npr. Bogumil Hrabak smatra da se dezerterstvo i zeleni kadar moraju promatrati kao dvije različite cjeline i u odnosu na sve južnoslavenske zemlje.²⁰

3. KATEGORIJE ZELENOG KADRA

Razmišljali mi ili ne o zelenom kadru kao pokretu s jasno određenim političkim ili nekim drugim ciljevima, možemo zaključiti kako se zeleni kadar javlja kao nekoliko različitih pokreta koji se bitno razlikuju svojim djelovanjima i ciljevima.

Sve grupacije zelenog kadra smatraju da se bore za svoju slobodu i na taj način djeluju. Uzmemo li u obzir definicije o slobodi²¹ i usporedimo li ih s izvorima o zelenom kadru dolazim do zaključka da se on može svrstati u četiri kategorije povezane s različitim idealom slobode tj. ciljevima i djelovanjima samog kadra.

1. kategorija - antiratni pokret. Sloboda za ovu kategoriju je odbijanje poslušnosti prema trenutnoj političkoj i vojnoj vlasti (nije u vlasti drugih osoba ili institucija, koji uživa sve osobne, političke i socijalne slobode) tj. vojni bjegunci (dezerteri) koji ne žele više sudjelovati u vojnim postrojbama austro-ugarske vojske.

2. kategorija - socijalno-revolucionarni karakter. Javlja se utjecaj Oktobarske revolucije (mogućnost samoodređenja čovjeka, koji nije ničiji rob) tj. kategorija koja ima revolucionarni karakter i želju za promjenom. U ovoj kategoriji zeleni kadar bi bio pokret seoske sirotinje, koju su poticali zarobljenici-povratnici s ruske fronte, a koja nakon sloma Austro-Ugarske očigledno traži rješenje osnovnog pitanja tadašnjeg sela: traži zemlju tj. agrarnu reformu.

3. kategorija - razbojničko-kriminalna. Ne poštuje nikakve zakone i slobode osim svojih (živi u svom prirodnom okolišu, bez kontrole, na slobodi, koju ništa ne sprječava u djelovanju, koja nije ničim vezana, bez obveza) tj. pljačkaši i kriminalci.

4. kategorija - povratnici s bojišta. U vrijeme raspada Austro-Ugarske Monarhije i rasula u vojnom zapovjedništvu smatra da ih ništa ne sprječava u djelovanju, da nisu više ničim vezani, bez obveza su prema Monarhiji te im je cilj što brže i *bezbolnije* vratiti se svojim kućama. Pri povratku ne biraju način i sredstva kako da se vrte svojoj slobodi. Ta kategorija često nailazi na poteškoće pri povratku, loše organizirani transport (npr. nefunkcioniranje željezničkog prometa) glad, žeđ, bolest.

¹⁷ Zdenka Šimončić-Bobetko, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1918.-1941. godine*, Priredila dr. Mira Kolar-Dimitrijević, Hrvatski institut za povijest, 1997., str.166-169.

¹⁸ F. Čulinović, *Odjeci oktobra u jugoslavenskim krajevima*, Zagreb, 1957., isti *Odjeci oktobra u jugoslavenskim krajevima*, *Savremenik*, God. 1975. br. 7-8., str.124-142.

¹⁹ Bogdan Krizman se pita: *koliki je stvarni udio pripadnika »zelenog kadra«* u tim masovnim i stihijskim nemirima, koji su izbijali po selima i mjestima nove države, nakon što je u Zagrebu 29. X. 1918. proglašena »sloboda« (jer se tih dana gotovo svi ispadi, istupi, pljačke i nemiri pripisuju »zelenom kaderu«, u času, kad »zeleni kader« kao proturatni pokret gubio uopće svoj »raison d'être«) i koliko su na radikalno raspoloženje u masama, koje je nesumljivo postojalo već kao rezultat dugotrajnog rata, utjecale i ideje Oktobra.; vidi B. Krizman, *O odjecima oktobarske revolucije i zelenom kadru*, str. 149-157.

²⁰ Bogumil Hrabak, *Dezerterstvo i zeleni kadar u jugoslavenskim zemljama u Prvom svjetskom ratu*, str. 10.

²¹ Vladimir Anić, *Rječnik hrvatskog jezika*, Novi Liber, Zagreb, 1994., str. 956. i *Hrvatski opći leksikon*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 1996., str. 917.

3.1. Antiratni pokret - sloboda od vojnih obveza

Ova kategorija zelenog kadra teži oslobođenju od rata. Odgovor vide u bježanju i grupiranju kako bi izbjegli vojsku.

Pripadnici zelenog kadra mogli su se naći posvuda po južnoslavenskim zemljama Austro-Ugarske. Najveći dio zelenog kadra sastojao se od sitnoseoskog siromašnog svijeta. Zeleni kadar kao isključivo antiratni pokret reakcija je vojnika na ratne užase, tešku opskrbnu situaciju (nedostatak hrane) i često brutalan odnos časnika prema ljudstvu. Od početka rata, a poglavito od ljeta 1917. godine nezadovoljstvo ratom, iscrpljenost vojnika i opća neimaština rezultirali su sve većim izbjegavanjem vojne dužnosti te odlaska na ratište. Umjesto na ratište, naoružani vojnici su bježali u šume, na mjesta koja su im mogla poslužiti kao skrovišta. Često su se vraćali u svoja sela gdje su se uz pomoć rodbine i mještana skrivali i čekali kraj rata. Iz izvješća kojeg je Hrvatsko-slavonsko oružničko zapovjedništvo uputilo Zemaljskoj vladi saznajemo da je 1917. godine uhapšeno oko 20.000 vojnih bjegunaca, te da žandari sve teže ureduju protiv dezertera, kojima pomaže i stanovništvo: *...U pogledu u zadnje vrijeme vrlo učestalih bjegstva vojničkih osoba primjećujem konačno, da je opaženo, da pučanstvo pobjegle vojnike općenito podpomaže koli hranom i davanjem konačišta, toli pravodobnim aviziranjem o u potragi nalazećoj i pojavivšoj se oružničkoj obhodnji...*²²

Bjegunci su često dobivali podršku iz naroda zbog *prirodne* mržnje prema Nijemcima i Mađarima. Obitelji i sugrađani su često nagovarali dopustnike *neka se ne vraćaju na frontu, neka rađe ostanu doma, da ih nitko neće naći, kako ne mogu naći ni one koji se skrivaju od početka rata.*²³

Pripadnici ove kategorije zelenog kadra u većini slučajeva nisu odlazili u pljačke nego su bili spontani protivnici rata, u bijegu od ratnih užasa. Manji broj bio je motiviran i nacionalističkim motivima.

*Tomo Ribarić, seljak i bivši narednik koji je hajdukovao po Zagrebačkoj gori, nalagao je svojim ljudima da ne pljačkaju iz rodoljubivih i humanitarnih razloga. Vojvoda Mile Rupčić, također narednik pozivao je svoju jedinicu na Psunju i Papuku da se bori za »slobodu i sreću Hrvatske«.*²⁴

Povjesničar Josip Horvat najbolje je opisao cilj ove skupine zelenog kadra riječima: *U ljetu 1918. »zeleni kadar« predstavlja već impozantnu vojsku koja raspolaže mašinskim puškama, pa čak i topovima; kada car Karlo Posljednji u svibnju polazio na službeni put u Sofiju i Carigrad, državna će vlast morati posebno osigurati željezničku prugu kroz Srijem, bojeći se napada »zelenokaderaša« na carski vlak. Svim se sredstvima vodi rat protiv rata, snaga vlasti svakim je danom sve nemoćnija.*²⁵

3.2. Socijalno-revolucionarna kategorija zelenog kadra

Socijalno-revolucionarni karakter ističe se idejom kako seljaka osloboditi ekonomski tj. kako doći do zemlje koja se najvećim dijelom nalazila u rukama veleposjednika i drugih njima sličnih elemenata na selu.²⁶ Na ideje o socijalno-revolucionarnom pokretu utjecala je i Oktobarska revolucija, čije ideje su kroz zeleni kadar provodili povratnici (zarobljenici) iz Rusije. Ti su povratnici u naše krajeve donosili zahtjeve slične onima u Rusiji jer seljaštvo, izmučeno ratom, nije više htjelo živjeti u krajnjoj bijedi i bez ikakvog političkog utjecaja. Kada su se povratnicima priključili i domaći seljaci zeleni kadar je, u nekoj mjeri, prerastao u seljački bunt koji želi poboljšati svoj socijalni status.²⁷ Na čelu pljačkaških pohoda nerijetko su stajali povratnici s ruskog bojišta, ali su jezgru uvijek činili domaći seljaci potpomognuti četama zelenog kadra koje su i same pretežno bile seljačkog sastava.²⁸

²² Josip Vidmar, Prilozi građi za povijest 1917.-1918. s osobitim obzirom na razvoj radničkog pokreta i odjeke Oktobarske revolucije kod nas, *Arhivski vjesnik*, God. I (1958.), br. I, str. 11-173, na str. 45.

²³ Ljudevit Pivko, *Zeleni kadri*, *Vojni vesnik*, Knjiga II (1922), Broj 3., str. 23-26, na str. 24.

²⁴ I. Banac, I Karlo je o'šo u komite, str. 25.

²⁵ Josip Horvat, *Politička povijest Hrvatske*, Drugi dio, August Cesarec, Zagreb, 1990., str. 22.

²⁶ F. Čulinović, *Odjeci oktobra u jugoslavenskim krajevima*, str. 128

²⁷ I. Banac, I Karlo je o'šo u komite, str. 25.

²⁸ Isto, str. 35.

Među pripadnicima vlasničke klase i bogatih ljudi zavlada je panika da su se u zemlji javile revolucionarne ideje slične onima u boljševičkoj revoluciji u Rusiji.²⁹ Dijelovi ovih revolucionarnih grupacija zelenog kadra imali su nepisani zakon da se bogatašima oduzme imovinu i razdjeli sirotinji, a ne da si je prisvaja.³⁰ Vjerovali su u jedan novi svijet, bez činovnika, veleposjednika, pohlepnih trgovaca i lihvara, u kojem bi došlo do preraspodjele dobara i zemlje.³¹ Kako se stari režim raspao, a stanje u Državi SHS sve je više sličilo na katastrofično, mase su krenule u pljačku vojnih skladišta, privatnih trgovina, plemićkih dvoraca itd. Iako se u historiografiji SFRJ-a davala velika važnost utjecaju Oktobarske revolucije na djelovanje zelenog kadra, činjenice nam govore da je tek jedan mali broj *zelenokaderaša* bio upoznat da se u dalekoj Rusiji formirala vlast *radnika i seljaka*. Josip Horvat piše: *Svakog tjedna prolaze kroz grad veće i manje grupe »povratnika«, vojnika koji se vraćaju iz ruskog zarobljeništva; vraćaju se doma čvrsto odlučni da više ne vide bojišta. Javna je tajna: ti povratnici zajedno s vojnim bjeguncima, kojima se broj više ni ne zna, odmeću se u šume stvarajući zeleni kadar.*³² Tako da su ti *revolucionari* kroz nemire davali odušak mržnje prema gospodi koju su okrivljavali za četverogodišnji rat i svoj teški život uopće, a tek jedan mali broj njih je provodio i nekakve revolucionarne ideje slične onim ruskima.

Tako su Mato Žanić i Josip Kraš³³ organizirali *Veliki javni zbor u Banovoj Jaruzi, na kojem je izabrano Radničko-seljačko-vojničko vijeće, točno po uzoru na takva vijeća u Rusiji.*³⁴ Slična je republika osnovana i u Kranjskoj (Novo Mesto), ali trajala je samo četiri dana.³⁵ Mnogi ruski zarobljenici stali su na čelo pobuna i uveli parole poput onih *da se primjeni rusko iskustvo i ruski red.*³⁶ Na području Međimurja postojala je također dosad malo poznata komuna u Goričanu, koja je nikla iz istih razloga kao i spomenute republike. Gorička komuna opstojala je sve do do 18.11.1918. godine, a revolucionarno vrenje nije ni kasnije ugušeno.³⁷

Te revolucionarne ideje, nakon ujedinjenja Države SHS, osim pripadnika zelenog kadra ponegdje su zahtjevali i mjesna narodna vijeća i sami mještani: *...Sav ovdješnji narod oduševljeno pozdravlja Narodno vijeće, očekujući ujedno od njega što skoriju povoljnu reformu na polju javne uprave i socijalizaciju svih prirodnih dobara (tj. rješenje agrarnog pitanja).*³⁸

Kada se govori o socijalno-revolucionarnoj kategoriji zelenog kadra valja spomenuti da je uz utjecaj ruske revolucije u nastanku kadra važnu ulogu odigrala i srpska propaganda. Ona je u nastojanju da destabilizira vlast u Hrvatskoj, poticala pljačkanje židovskih dućana i veleposjedničkih majura, paljenje plemićkih dvoraca.³⁹ Da bi se socijalni nemiri smirili Narodno vijeće SHS donijelo je dva prijedloga kojima se željelo seljaštvu podijeliti zemlju, odnosno potpuna društvena jednakost, ukidanje kmetstva i polukmetstva. Da bi na kraju 14. studenoga 1918. godine Vijeće proglasom nagovijestilo i samu agrarnu reformu.⁴⁰ Obećanjem zemlje u vlasništvo i opće pravo glasa bila su gesla

²⁹ Dušan Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, Golden marketing, Zagreb, 1999., str. 65.

³⁰ F. Čulinović, *Odjeci oktobra u jugoslavenskim krajevima*, str. 129.

³¹ I. Banac, *I Karlo je o'šo u komite*, str. 25.

³² J. Horvat, *Politička povijest Hrvatske*, str. 22.

³³ Josip Kraš (Vuglovec kraj Ivanca, 26. veljače 1900. - Karlovac, 18. listopada 1941.), narodni heroj SFRJ. Na čelu KPH 1930-ih godina.

³⁴ I. Banac, *I Karlo je o'šo u komite*, str. 39.

³⁵ Isto, str. 39.

³⁶ Isto, str. 40.

³⁷ Dragutin Feletar, *Dva seljačka bunta*, Zrinski, Čakovec, 1973., str. 63.

³⁸ HDA, Narodno vijeće SHS, Sekcija za organizaciju i agitaciju (SOA), kutija 11: Grupa B, br. 788-1918-(305), Đelekovec, 6. studeni 1918.; Josip I. Vidmar, *Prilozi građi za povijest 1917.-1918. s osobitim osvrtom na razvoj radničkog pokreta i odjeke Oktobarske revolucije kod nas*, *Arhivski vjesnik*, God I. (1958.), br. 1, str. 114-115.

³⁹ Šimončić-Bobetko, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1918.-1941. godine*, str. 166.

⁴⁰ Isto, str. 167.

kojima je regent Aleksandar Karađorđević pridobio seljaštvo i radništvo da prihvate Kraljevinu SHS kao svoju novu državu.

3.3. Kriminalna kategorija

Ova kategorija zelenog kadra svoju slobodu vidi isključivo u kršenju svih mogućih državnih i crkvenih zakona kroz stihijsku pljačku koju provodi kriminalni milje i siromašno seljaštvo. Loše opće političke, društvene i gospodarske prilike u Monarhiji, te teška sigurnosna situacija dovele su do pada javne sigurnosti, reda i mira. Česti su bili napadi i pljačke na ulicama, provale u stanove, kuće, trgovine i tvrtke. Počinioci su bili organizirane pljačkaške bande, pojedinci, vojnici, dezertteri, ratni zarobljenici, a veliki dio tih pljačkaša činili su pripadnici zelenog kadra. Ova kategorija se najviše javlja od uspostave Države SHS⁴¹ odnosno svršetkom rata i nakon opće amnestije svih zatvorenika. Tada je masa osjetila da se staro ruši, da dolazi nekakva sloboda i iscrpljena dugim ratom, bijedom i izrabljivanjem reagirala ne svoj način. Nemiri po selima i mjestima trajali su prvih 15-20 dana nove slobode.⁴² U tom vremenskom razdoblju učestale su pljačke i uništavanje dućana i imovine praktično po čitavoj sjevernoj Hrvatskoj, na širokom potezu od Iloka do Slunja.

Kako se rat bližio kraju, a autoritet Habsburške Monarhije i stega u vojsci sve više slabila tako se javljalo i sve više vojnih bjegunaca koji su se skrivali po šumama. Ti vojni bjegunci su se grupirali prvenstveno zbog lakšeg suprotstavljanja vojnim patrolama koje su ih tražile. Oni nisu bili pokret uperen protiv rata, nego popratna pojava u procesu raspadanja Monarhije. U ovoj kategoriji zelenog kadra nema simptoma socijalnog vrenja, nema ideološke oznake niti jasnih političkih težnja. *Pripadnici ove kategorije zelenog kadra nisu bili povezani zajedničkim programom, -jer taj nije uopće postojao.*⁴³

Kako su ove grupacije sačinjavali i ljudi sumnjivog karaktera počele su se u zelenom kadru javljati opskurni pa čak i kriminalni elementi. Ova karakteristika kriminalnosti javlja se naročito u nemirnim listopadskim danima. Zeleni kadar u tom vremenu *napušta šume i spušta se u sela i gradove, a oko kadra se okuplja i društveni talog, koji osjeti da je došlo njegovo vrijeme.*⁴⁴

Pripadnici ove kategorije naoružani krstare poznatim krajem, napadajući trgovce, vlasteline, općinske bilježnike, vagone, željezničke stanice, poštu, itd., a da im se pritom pridružuje domaće ili obližnje seljaštvo, osobito ono siromašno.⁴⁵

Država SHS je bezuspješno apelirala preko svojih glasila na smirivanje stanja u zemlji i na zaustavljanje pljačkaša: *Ne znaju ti bjegunci, pokvarena srca i duše, da time uništavaju dobro cijelog svog naroda, dobro i sreću domovine svoje! Ne znaju ti jadnici, da je vlast dana od Boga i da se zakonitim domaćim vlastima svi pokoravati moramo!*⁴⁶

Pljačke i nemiri trajali su do ujedinjenja Države SHS s Kraljevinom Srbijom te dolaskom srpskih i Antantinih vojnih postrojbi koje su uvele potpuni red.

⁴¹ Novo državnoopravno stanje proglašeno je zaključkom Hrvatskog sabora od 29. listopada 1918. godine.

⁴² B. Krizman, O odjecima Oktobarske revolucije i zelenom kadru, str. 152.; Kako su nestankom Austro-Ugarske i austrougarske jedinice izgubile svaki legalitet, tako je prostor Države SHS ostao bez regularne vojske i policije. Kako bi se stanje stabiliziralo, Narodno vijeće je organiziralo Narodnu stražu, ali te su straže često bile faktor nereda, a ne jamac reda i sigurnosti. Nemiri su ugušeni u drugoj polovici studenog dolaskom srpskih i Antantinih četa na teritorij Države SHS. Srpska je vojska već sredinom studenoga 1918. godine ušla na teritorij Države SHS, a nakon 1. prosinca postaje vladajuće vojna sila. U Podravini i Međimurju za neposlušnike određuje prijeko sudove. Preuzimanje nadzora nad domobranima završilo je 5. prosinca 1918. godine pokoljem nad pripadnicima 25. i 53. domobranske pukovnije na Jelačićevu trgu (Prosinačke žrtve).; Ferdo Šišić, *Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, Zagreb, 1920., str. 219.; Stjepan Matković, *Istraživačke dopune o pobuni 5. prosinca 1918. godine*, Godina 1918. – prethodnice, zbivanja, posljedice, *Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog u Zagrebu 4. i 5. prosinca 2008.*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2010., str.129.-154.

⁴³ A. Seitz, »Zeleni kader« *Nekoliko usporedbi između 1917/18 i naših dana*, str. 5.

⁴⁴ Isto, str. 5.

⁴⁵ B. Krizman, O odjecima oktobarske revolucije i zelenom kadru, str. 152.

⁴⁶ Vijesnik virovitičke županije, br. 21, 1. XI. 1918.

3.4. Povratnici s bojišta

Nemirima koji su zahvatili Hrvatsku u jesen 1918. godine pridružio se i dio austrijskih, njemačkih i mađarskih vojnih jedinica koj su se povlačile s jugoistoka, a integritet Države SHS posebno je ugrožavala talijanska vojska koja je okupirala jadransku obalu i prodirala u unutrašnjost.⁴⁷ Kako država SHS nije bila u mogućnosti sama osigurati red i mir u pomoć je pozvala srpsku vojsku, koja je već ušla na njezin teritorij, da zaustavi bunt masa i spriječi prodor talijanske vojske u Istru i Dalmaciju.⁴⁸ Delegacija koju je poslalo Narodno vijeće u Beograd između ostaloga nosila je i akt kojeg je potpisao dr. Mato Drinković⁴⁹ a u kojem stoji: *...da će vojska bivše Austro-Ugarske koja se nakon poraza vraća u svoje krajeve po svojoj prilici zbog nestašica hrane biti pretvorena u hordu koja hara i pljačka.*⁵⁰

Isti poziv u pomoć 4. studenoga 1918. godine, od strane Narodnog vijeća, upućen je i saveznicima. U pozivu između ostalog stoji: *...opstanku nezavisne Države SHS prijete raspuštene mase od više stotina tisuća vojnika koji se 'valjaju' s balkanskog i talijanskog ratišta preko teritorija Države SHS.*⁵¹

Bojazan Narodnog vijeća od nemira koje bi mogli izazvati povratnici s bojišta bila je opravdana. Skupine vojnika podijeljene po narodnostima kretale su se prema svojim domovinama. Povratak je ponekad tekao mirno, kao Austrijanci i Nijemci kroz Osijek⁵², a ponekad su provedene mjere opreza kako bi se spriječili ispadi kao npr. u Hrvatskom zagorju gdje se je htjelo spriječiti pljačkanje mađarskih povratnika s talijanske fronte koji su se htjeli domoći Mađarske.⁵³

*U županiji virovitičkoj buknuła je buna dne. 26. listopada u vojničkim barakama u Orahovici i to poimenice u kantini, gdje je došlo do svađe između vojnika čeških i dalmatinskih pukovnija te kantinera.*⁵⁴ Nakon pobune vojnici su se razasuli te je jedan dio sudjelovao u nemirima u Našicama, drugi u Osijeku. Pobunjenicima u Našicama pridružili su se i: *...ovdje nalazeći Rusi, kojima se pripisuje da su neke dućane zapalili, što se doduše u jednom slučaju i dokazalo pošto je jedan Rus u svom nedjelu životom platio.*⁵⁵ Često su se baš Rusi smatrali uzročnicima nereda.⁵⁶ U Okučanima su pak među pljačkašima bili neidentificirni stranci.⁵⁷

Bosanski i dalmatinski vojnici opljačkali su u prolazu Petrinju 29. listopada.⁵⁸ U Pobuni koja je izbila u Petrovaradinskoj tvrđavi 2. studenoga : *vojska pljačka i robi magazine i javne zgrade bez obzira na narodnost. U vojsci ima Hrvata, Mađara i Njemaca. Svi se dobro slažu.*⁵⁹

Smatram da u ovu grupaciju zelenog kadra valja ubrojiti i bjegunce iz pošastne (zarazne) vojne bolnice u Bršadinu.⁶⁰ Naime, bolnica je bila izvrsno opremljena rijetkim lijekovima, bolničkim

⁴⁷ Ivo Goldstein, *Hrvatska 1918.-2008.*, Europapress holding i Novi Liber, Zagreb, 2008., str. 19.

⁴⁸ D. Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, str. 65.

⁴⁹ Obnašao dužnost povjerenika za narodnu obranu države SHS

⁵⁰ Dragoslav Janković, Bogdan Krizman, *Građa o stvaranju Jugoslavenske države 1.I-20.XII 1918.*, Svezak II, Institut društvenih nauka, Beograd, 1964. str. 475.

⁵¹ Bogdan Krizman, *Hrvatska u Prvom svjetskom ratu*, Globus, Zagreb, 1989., str. 355.

⁵² I. Banac, I Karlo je o'šo u komite, str. 34.

⁵³ Isto, str. 34.

⁵⁴ J. Vidmar, *Prilozi građi za povijest 1917-1918. s osobitim obzirom na razvoj radničkog pokreta i odjeke Oktobarske revolucije kod nas*, str. 120.

⁵⁵ Isto, str. 110.

⁵⁶ I. Banac, I Karlo je o'šo u komite, str. 34

⁵⁷ Isto, str. 35.; HDA, Središnja kancelarija Narodnog vijeća SHS, kutija 7: Grupa B, br. (b.b.)-1918-(246), Okučani, 3. studenoga 1918.

⁵⁸ Isto., str. 34.; HDA, Narodno vijeće SHS, SOA, kutija 7: Grupa B, br. (b.b.)-1918-(183), Petrinja, 2. studenoga 1918.

⁵⁹ I. Banac, I Karlo je o'šo u komite, str. 34.; HDA, Narodno vijeće SHS, SOA, kutija 7: Grupa B, br. (b.b.)-1918-(126), Petrovaradin, 3. studenog 1918.

⁶⁰ Bršadin, selo pokraj Vukovara. U selu je bila izgrađena velika drvena bolnica za spolno-bolesne vojnike, koja

instrumentarijima, ležajima i ostalim potrepštinama. Krajem rata u njoj je boravilo oko 7000 bolesnika, stručnog osoblja i časnika. Dana 30. i 31. listopada 1918. godine bolnica je u nemirima koje je organiziralo domaće stanovništvo, potpomognuto domobranima i zelenim kadrom opljačkana i spaljena.⁶¹ Barake bolnice su izgorjele do temelja. Ogromna skladišta brašna, šećera, kave i drugog živeža su opljačkana. U ove nemire, palež i pljačku, uključio se i veliki broj vojnika koji su se u bolnici liječio kao i seljaka, koji su se čak i obogatili prodavajući svoje proizvode bolnici.⁶² Dio bolesnika koji je sudjelovao u spaljivanju i pljački bolnice pridružio se zelenom kadru ili se sami rastepli noseći sa sobom zarazne bolesti koje su se onda proširile hrvatskom.

Brži prolazak povratnika s bojišta preko teritorija Hrvatske sprječavao je i često prekinut željeznički promet. Razlozi su bili političke naravi, ali i čest napadi zelenog kadra na vlakove.⁶³ U analizi nemira na kraju 1918. godine često se zanemaruje ova kategorija. Iako se ona ideološki ne može svrstati u zeleni kadar, mjesne vlasti su sve naoružane pljačkaše u uniformi proglašavale pripadnicima zelenog kadra. Kako je veliki broj povratnika s bojišta prolazio kroz Hrvatsku prema matičnim zemljama ne smijemo zanemariti ni njihovo sudjelovanje u nemirima i pljačkama.

4. ZELENI KADAR U PODRAVINI I PRIGORJU

Među važnijim vijestima koje nam govore o djelovanju zelenog kadra na prostoru Podravine i Prigorja možemo vidjeti da su na tom području djelovale različite grupacije zelenoga kadra. Vijest iz Đurđevca datirana 8. lipnja 1918. godine govori nam o zelenom kadru kao antiratnom pokretu. Predsjednik kotarske oblasti Đurđevac javio je velikom županu Bjelovarsko-križevačke županije, da je narod uzbuđen predstojećom rekvizicijom, a to iskorišćuje zeleni kadar.⁶⁴ Predsjednik kotarske oblasti Đurđevac dalje javlja: *Tako mi je iz općine Molve juče došlo do znanja, da je tamo bio jedan Virovac (imena mu ne znaju), koji je izrekao »da su se Virjanci dogovorili, da će dane 11. ov. mj., kad bude predaja blaga za Virje, izvesti neku revoluciju u Virju, bombardirati ponajprije oružničku postaju, a onda barake (pferdespital) te da bombe imaju pripravljene.«*⁶⁵

Nadalje je saznao kako se jedan vojni bjegunac Đurđevčanin, hvalio nekim seljacima u vinogradu: *Ima nas do pet stotina bjegunaca vojnih od Bjelovara do Đurđevca po šumama raštrkanih te da nam je glavna svrha da dodjemo sa seljacima pogotovo u Podravini u doticaj, da ih pobunimo i tako s njima izvedemo ustanak prevrat, jer nam je taj rat svima dozlogrdio, mi vojnici gladujemo, kod kuća naših nam se sve oduzimalje i rekvirira.*

*I zaista tu i tamo, po vinogradima, u šumama, na konacima, prema Dravi te u šumama napram bjelovarskom kotaru, vidjevaju ljudi, koji na obradbu polja idu, dapače u skupinama po 5 do 10 vojnika, bjegunaca potpuno bojno opremljeni i oboružani, a to da su većinom domaći ljudi iz ovog i bjelovarskog kotara, koji su iz bojnih satnija pobjegli i sada se kao bjegunci po šumama i bregovima zadržavaju.*⁶⁶ Ali i rade poljoprivredne poslove.

Nemiri u Virju započinju 28. listopada 1918. godine. Dr. Izidor Lichtenbrg, đurđevački odvjetnik, javlja Narodnom vijeću u Zagreb da je u đurđevačkom kotaru zavladała nesigurnost i da je već dva

je djelovala sve do kraja Prvoga svjetskog rata. U bolnici su se zbrinjavali i ranjenici, koji su pristizali s raznih ratišta. Zbog svoje veličine i drvene građe prozvana je *Drveni Beč*.

⁶¹ Zdenka Baždar, Pošastna bolnica u Bršadinu-«drvenom Beču» 1915.-1918. godine, *Scrinia Slavonica*, 1, Slavonski brod, 2001., str. 369.-376., na str. 372.

⁶² Isto, str. 373. i 374.

⁶³ Mira Kolar, Privredni i socijalni razlozi propasti Države Slovenaca, Hrvata i Srba, Godina 1918. – prethodnice, zbivanja, posljedice, *Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog u Zagrebu 4. i 5. prosinca 2008.*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2010. str. 179.

⁶⁴ J. Vidmar, *Prilozi građi za povijest 1917.-1918. s osobitim obzirom na razvoj radničkog pokreta i odjeke Oktobarske revolucije kod nas*, str. 61.

⁶⁵ Isto, str. 61.

⁶⁶ Isto, str. 61.

puta orobljen trgovac Mirko Barac u Kloštar Podravskom, a kuća trgovca Leopolda Pollaka u Virju ne samo da je opljačkana nego je i zapaljena, dok je virovski trgovac Albert Weiss morao napadačima isplatiti 20 000 kruna. Lichtenberg traži brzu pomoć od Vijeća, jer su *razbojstva preotela takav mah da nije iguran ničiji imetak a ni život*.⁶⁷

U fondu Narodnog vijeća SHS postoji i brzojav kojim virovski stražimeštar Supek obavještava 1. studenog Narodno vijeće da je *konjska bolnica opljačkana do temelj, a a osobni život i imetak stoji u velikoj pogibelji*, jer su učestali paleži, grabeži i napadaji u svako doba dana.⁶⁸

U istom izvještaju možemo vidjeti i elemente socijalno-revolucionarne kategorije zelenog kadra. Autor napominje da je nužno u đurđevačkom i bjelovarskom kotaru provesti četovanje protiv vojnih bjegunaca: *... jer baš ovi vojni bjegunci, a specijalno oni, koji su se iz ruskog zarobljeništva vratili u bojne satnije bili uvršteni i pobjegli, nose u sebi razvratnih ideja, koje bi mogli među i onako radi rekvizicije blaga ozlovoljenim pukom posijati i izvesti čine za državne interese teške i nedogledne*.

...Sve nekako ovdašnji seljak podnaša podavanja u krvi, u novcu, u žitku, ali podavanja blaga to je njegova najosjetljivija strana, to je za njega rak rana, koja bi mogla eventualno od vojnih bjegunaca nahuškan baciti iz njegove kolotečine mirna i radina gospodara.⁶⁹

U Đelekovcu, gdje je bio posjed Đuričića, seljaci 6. studenoga 1918. godine zahtijevaju *reformu na polju javne uprave i socijalizaciju svih prirodnih dobara (tj. rešenja agrarnog pitanja)*.⁷⁰ Kriminalnu kategoriju i nemire u čitavoj Hrvatskoj pa i u Podravini i Prigorju opisuju Telefonsko-telegrafске obavijesti koje su stizale u središnju kancelariju Narodnog vijeća SHS-a.⁷¹

Iz tih obavijesti saznajemo da *Željezniča postaja Križevci, prometno središte vlakova iz Koprivnice, Bjelovara i Zagreba, gdje se dnevno skupljaju razne razbojničke čete, stoji bez vojničkog osiguranja. Bezuvjetno potrebno dvadeset momaka i jedan časnik kao stalna posada na kolodvoru. Molimo bezodvlačno odslanje*.⁷² U potpisu stoji Odbor Narodnog vijeća. Poziv je upućen 31. listopada 1918. godine.

Općina Raven (blizu Križevaca) javlja da je *Javna sigurnost ugrožena. Molim bar 100 pušaka i municije, da oboružamo narodnu čet (stražu). Šaljite na stanicu Križevci*.⁷³

Iz vijesti koja dolazi iz Gornje Rijeke (blizu Križevaca) saznajemo da se *između Varaždina i Križevaca spremaju neredi*. Te da će gospodin Mozes, brat Hinka Hinkovića snositi eventualne troškove za vojsku.⁷⁴ Natporučnik Macinger iz Ferdinandovca, kotar Đurđevac, *moli pomoć ili puške. Upaljenja, sumnjive provale četiri kilometra od Drave*.⁷⁵

⁶⁷ Mira Kolar Dimitrijević, *Virje za vrijeme Prvog svjetskog rata, Virje na razmeđu stoljeća, IV*, Virje 1991., str. 47.-63., na str. 57.; HDA, fond Narodnog vijeća, kut. 6. br. 165.

⁶⁸ M. Kolar Dimitrijević, *Virje za vrijeme Prvog svjetskog rata*, str. 57.; HDA, fond Narodnog vijeća, kut 17., br. 131. od 1918.; *Nezavisnost* 3, od 14.11. 1918.

⁶⁹ Isto, str. 62.

⁷⁰ J. Vidmar, *Prilozi građi za povijest 1917.-1918. s osobitim obzirom na razvoj radničkog pokreta i odjeke Oktobarske revolucije kod nas*, str. 114-115.; Rezoluciju je potpisao i Mihovil Pavlek Miškina (Mijo Pavlek), vidi i Mira Kolar Dimitrijević, *Mihovil Pavlek Miškina do 1935. godine*, Koprivnica 2011., str. 64.-69. i 78.-86. Autorica je uspjela rekonstruirati preko Miškinih novela stav Miškine prema ratu i zelenom kadru i uopće prema stanju u Podravini tijekom i na kraju Prvoga svjetskog rata.

⁷¹ Građu je obradio i objavio Bogdan Krizman, *Građa o nemirima u Hrvatskoj na kraju g. 1918.*, *Historijski zbornik*, God. 1957., br. 1-4, str. 111-129., međutim autor napominje da građa događaje opisuje jednostrano (iz ugla mjesnih odbora NV SHS-a) i nepotpuno te da ju treba podvrgnuti kritičkoj ocjeni.

⁷² Bogdan Krizman, *Građa o nemirima u Hrvatskoj na kraju g. 1918.*, str. 112.

⁷³ Isto, str. 113.

⁷⁴ Isto, str. 114.

⁷⁵ Isto, str. 114.

Postaja Drnje kod Koprivnice, *Dr. Kusonja javlja, da se u okolici Drnja pojavila nasilja zelenog kadra i traži oružanu pomoć.*⁷⁶ Gradec (blizu Križevaca) *javlja da su dobili vojničku stražu od pet ljudi. Pošto je zeleni kader blizu, mole pojačanje.*⁷⁷

Stjepan Hrastovec, načelnik iz Dubrave kod Križevaca, *prijavio je, da su šume oko Dubrave pune razbojnika, koje podupire i domaće stanovništvo. Razbojnika imade oko 180, koji su trgovcima Done-ru i Fürstu pokrali robe za preko dva milijuna kruna. Razvukli su oko deset vagona drvene građe, dva vagona željeza i ogromnu količinu robe iz dućana. Podvoz davali su i bolji seljaci, a naročito glavni kolovođe...*⁷⁸

Ravnatelj dobra Rasinja Reiching javlja 2. studenoga 1918. godine da: *U selu Rasinji i okolici još uvijek imade oboružanih austro-ugarskih vojnih bjegunaca, koji pljačkaju i plijene pučanstvo i ugrožavaju život.*⁷⁹ Nadalje Reiching traži pomoć od barem 20 članova Narodne garde za obranu sela i vlastelinstva koje ima u svojim hambarima velike zalihe žita od kojih je već deset vagona stavljeno na dispoziciju zemaljske opskrbe. Dana 3. studenoga 1918. godine iz Rasinje dolazi kratka vijest: *Zeleni kader navalio na mjesto.*⁸⁰ U tim navalama zeleni kadar je u Rasinji opljačkao vlastelinstvo Mirka i Gabrijele Inkey.⁸¹

Nezadovoljni narod je u Pribislavcu oko 5 sati popodne 4.11.1918. godine *počistio nagomilano bogatstvo krčmara Josipa Recazija: »Skoturali su sve lagve iz podruma na dvorište i opljačkali tog krčmara, te odnesli sve što se dalo odnesti.«*⁸² Zatim su puntari krenuli do prodavača Adolfa Lajtnera, te mu razbili i opljačkali kasu. Finale ovog pljačkaškog pohoda dogodilo se na imanju grofa Festetića. Narod je tamo grabio sve do čega je došao. Dvorac je praktički bio ispražnjen do kraja u vrlo kratkom roku – do 8 sati ujutro 5.11.1918. godine.⁸³

4. studenoga kotarska oblast Koprivnica javlja: *U gradu vlada red i mir. Jedan je čovjek justificiran po prijekom sudu.*⁸⁴

Željeznička postaja iz Kloštra Podravskog telefonira da *prijeti velika opasnost od pljačkaša. Osobito je ugrožen paromlin, koji ima 50 vagona žita. Kolovođe razbojnika vratili su se sa palenja ovamo i groze se, da će popaliti kuće trgovaca, poštu, kolodvor i paromlin.* Traže barem deset momaka i dvadeset pušaka s municijom kako bi organizirali red.⁸⁵

Iz obavijesti koja dolazi iz Vrbovca 5. studenoga saznajemo da je između Vrbovca i Zagreba *uspostavljen red iako je dezertera veliki broj i da pljačkaju.* U izvještaju dalje stoji da se dezerteri *prijete daljnjom izvedbom zulumu te da se ceste nalaze u najvećem neredu.*⁸⁶

Zelenokadarski *ustanak*, ujedinjen sa seljacima, buktio je Podravinom i Prigorjem. Ravnica kao da se ustalasila, a osobito revolucionarno bilo je u Virju, Đurđevcu, Đelekovcu, Goričkom, Koprivničkom Ivancu, Kunovcu, Rasinji, Goli, Pitomači, Ždali (praktički cijeloj Podravini). Narod provaljuje u trgovine, spremišta bogataša, traži se agrarna reforma, opće pravo glasa, nacionalna jednakost i ostale slobode, organiziraju se skupštine i protestni skupovi, napadaju se omraženi činovnici i vlastodržci, pa čak i vojne osobe i policija.⁸⁷

⁷⁶ Isto, str. 115.

⁷⁷ Isto, str. 115.

⁷⁸ Isto, str. 116.

⁷⁹ Isto, str. 117.

⁸⁰ Isto, str. 118.

⁸¹ Šimončić-Bobetko, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1918.-1941. godine*, str. 178.

⁸² Dragutin Feletar, *Dva seljačka bunta*, Zrinski, Čakovec, 1973., str. 51.

⁸³ Isto, str. 52.

⁸⁴ Bogdan Krizman, *Građa o nemirima u Hrvatskoj na kraju g. 1918.*, str. 120.

⁸⁵ Isto, str. 120.

⁸⁶ Isto, str. 121.; zulum (tur. iz arap.), nasilje, bezakonje, tiranija, teror.

⁸⁷ Dragutin Feletar, *Koprivnički događaji 1918-1920.*, *Podravski zbornik*, 1975., br. 5., str 8.

Kako vidimo iz izvora i na području Podravine i Prigorja javljaju se sve četiri grupacije zelenog kadra. Od antiratnih, socijalno-revolucionarnih grupacija pa do pljačkaša koji samo iskorištavaju trenutno bezvlašće Države SHS. Kako se na području Podravine i Prigorja nalaze dva velika željeznička čvorišta (Koprivnica i Križevci), veliki je bio i broj povratnika s talijanakog i solunskog bojišta koji su sudjelovali u nemirimana. Nemire u Podravini i Prigorju nije spriječio niti prijeki sud koji je za Bjelovarsko-križevačku županiju 18. listopada 1918. godine proglasio ban Mihalović.

5. ZAKLJUČAK

Uloga zelenog kadra ni danas nije posve objašnjena. Je li ona klasna, nacionalna ili kombinirana? Može se pretpostaviti da je osim pljačke cilj zelenog kadra bio i destabilizirati zemlju kako bi se što prije dogodilo ujedinjenje Države SHS s Kraljevinom Srbijom. Međutim, prije nego se ocijeni uloga zelenog kadra, smatram da bi se trebalo istražiti što i tko se može svrstati pod djelovanje zelenog kadra. Najčešće su se svi nemiri u jesen 1918. godine povezivali s djelovanjem zelenog kadra. U tim nemirima koji su zahvatili Hrvatsku uz socijalno i antiratno raspoloženje na površinu je izbio i poriv da se narod osveti svima koji su njega i njegove očeve godinama iskorištavali i ugnjetavali. Tako, kada su vidjeli da im se pruža šansa za osvetom (pogotovo u vrijeme proglašenja Države SHS kada se lokalna vlast još nije mogla oduprijeti naoružanim pojedincima, a kada je njihova moć bila na vrhuncu) naoružani i isprovocirani *kaderaši* zajedno sa seljacima krenuli su na sve institucije i pojedince koji su podupirali bivšu vlast.

Naravno da u je u svim tim nemirima i neredima bilo pojedinaca koji su željeli izvršiti socijalnu revoluciju, da su seljaci smatrali da su pokradeni te da su zahtjevali agrarnu reformu, da je puno svijeta pošlo u pljačku bez ikakvih motiva, a s druge strane, sigurno je bilo i onih kojima je pljačka bila jedini motiv. Kada se sve te činjenice uzmu u obzir možemo doći do zaljučka da je zeleni kadar bio odgovor hrvatskog društva na stanje u državi, ali i u Europi. Da bi se što bolje mogli razjasniti nemiri krajem 1918. godine trebalo bi što jasnije definirati i odrediti djelovanje zelenog kadra, odnosno pojedinih njegovih grupacija. To je i pokušano u ovome članku.

Zeleni kadar opstaje i nakon završetka rata, pa su vojne vlasti u studenom 1918. godine procjenjivale da je *neposlušnika* u sjeverozapadnoj Hrvatskoj i Slavoniji i dalje najmanje 45 000. Stanje se godinama nije smirivalo; tako je od 1920. do 1923. banda pod vodstvom Jove Stanisavljevića-Čaruge (1897.-1925.) haračila Slavonijom. Zbog njenih mnogobrojnih razbojstva bilo je čak proglašeno i izvanredno stanje. Čaruga je 1923. uhvaćen i osuđen na smrt. U narodu je ostalo sjećanje na Čarugu kao svojevrsnom Robin Hoodu.⁸⁸

IZVORI

1. Bogdan Krizman i Dragoslav Janković, *Građa o stvaranju jugoslavenske države (1. I.-20. XII. 1918.)*, Beograd, 1964.
2. Bogdan Krizman, Građa o nemirima u Hrvatskoj na kraju g. 1918., *Historijski zbornik*, God. 1957., br. 1-4, str. 111-129.
3. HDA, fond br. [0124], Narodno vijeće SHS – Sekcija za organizaciju i agitaciju 1918-1920
4. HDA fond br. [0078], Zemaljska vlada (Hrvatsko-slavonsko-dalmatinske zemaljska vlada), Predsjedništvo (1869-1921)
5. Josip I. Vidmar, Prilozi građi za povijest 1917.-1918. s osobitim obzirom na razvoj radničkog pokreta i odjeke Oktobarske revolucije kod nas, *Arhivski vjesnik*, God. 1958., br. 1, str. 11-173.

Časopisi:

1. Ljudevit Pivko, Zeleni kadri, *Vojni vesnik*, God. 1922, br. 3. str. 23-26
2. Aleksander Seitz, »Zeleni kader« Nekoliko usporedbi između 1917/18 i naših dana, *Spremnost*, God. III./1945. br. 149-150, str. 5.

⁸⁸ I. Goldstein, *Hrvatska 1918.-2008.*, str. 20.

3. Nezavisnost 3, od 14.11. 1918.
4. *Vijesnik virovitičke županije*, br. 21, 1. XI. 1918.

LITERATURA

1. Bogdan Krizman, *Hrvatska u Prvom svjetskom ratu*, Globus, Zagreb, 1989.
2. Bogdan Krizman, O odjecima Oktobarske revolucije i zelenom kadru, *Historijski zbornik*, God. 1957, br. 1-4, str. 149-157
3. Bogdan Krizman, Prevrat u Zagrebu i stvaranje Države Slovenaca Hrvata i Srba u listopadu 1918. godine, *Historijski institut Slavonije i Baranje*, God. 1968., broj 6., str. 173-243.
4. Bogumil Hrabak, Dezerterstvo i zeleni kadar u jugoslavenskim zemljama u Prvom svjetskom ratu, *Zbornik Historijskog instituta Slavonije i Baranje*, 1979., God. 1979., br. 16., str. 1-131.
5. Dinko Čutura, Hrvatske postrojbe u Prvom svjetskom ratu i vojni raspad Austro-Ugarske, *Magistarski rad*, Filozofski fakultet Zagreb, 2003.
6. Dragutin Feletar, *Dva seljačka bunta*, Zrinski, Čakovec, 1973.
7. Dragutin Feletar, Koprivnički događaji 1918-1920., *Podravski zbornik*, 1975., br. 5.
8. Dušan Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, Golden marketing, Zagreb, 1999.
9. Ferdo Čulinović, Odjeci oktobra u jugoslavenskim krajevima, *Savremenik*, God. 1975. br. 7-8., str.124-142.
10. Ferdo Šišić, *Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, Zagreb, 1920.
11. *Hrvatski opći leksikon*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 1996.
12. Ivo Banac, I Karlo je o'šo u komite, *Časopis za suvremenu povijest*, 1992., 24 (3), str. 23.-43.;
13. Ivo Goldstein, *Hrvatska 1918.-2008.*, Europapress holding i Novi Liber, Zagreb, 2008.
14. Josip Horvat, *Politička povijest Hrvatske*, Drugi dio, August Cesarec, Zagreb, 1990.
15. Mira Kolar, Privredni i socijalni razlozi propasti Države Slovenaca, Hrvata i Srba, Godina 1918. – prethodnice, zbivanja, posljedice, *Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog u Zagrebu 4. i 5. prosinca 2008.*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2010.
16. Mira Kolar Dimitrijević, *Mihovil Pavlek Miškina do 1935. godine*, Koprivnica 2011.
17. Mira Kolar Dimitrijević, Virje za vrijeme Prvog svjetskog rata, *Virje na razmeđu stoljeća, IV*, Virje 1991., str. 47. -63.
18. Zdenka Baždar, Pošastna bolnica u Bršadinu-«drvenom Beču» 1915.-1918. godine, *Scrinia Slavonica*, 1, Slavonski brod, 2001., str. 369.-376.
19. Stjepan Matković, Istraživačke dopune o pobuni 5. prosinca 1918. godine, Godina 1918. – prethodnice, zbivanja, posljedice, *Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog u Zagrebu 4. i 5. prosinca 2008.*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2010., str.129.-154.
20. Nikša Stančić, *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. stoljeću*, Zagreb. 2002.
21. Vladimir Anić, *Rječnik hrvatskog jezika*, Novi Liber, Zagreb, 1994.
22. Zdenka Šimončić-Bobetko, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1918.-1941. godine*, Priredila dr. Mira Kolar-Dimitrijević, Hrvatski institut za povijest, 1997.

SUMMARY

In this article the author gives an account of the activity of the Green cadre, i.e. of war deserters who contributed to the increased dissatisfaction of the people with the Austrian-Hungarian monarchy due to long lasting war, mass mobilisation, severe losses at the battlefields, requisition and shortage, as well as war profiteering. The Green cadre in Croatia represented a significant component of large scale social riots which spread to the great extent at the end of the war and in the period of proclamation of the State of the Serbs, Croats and Slovenes. This paper places the Green cadre in different categories regarding the objective and scope of activity. The riots encompassed the entire north Croatia. The last part of this paper elaborates on the activity of the Green cadre in Podravina and Prigorje.